

І. Пилипенко,

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник
відділу дослідження проблем функціональної діяльності органів прокуратури
Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ПРОТИПРАВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБОЮ СВОЇХ ІНТЕРЕСІВ

Нині у кримінальному законодавстві України склалася ситуація, за якої одна з норм Особливої частини Кримінального кодексу вказує на ознаки одразу цілої низки інших умисних злочинів. Чітких ознак, які б давали можливість виявити різницю між складами цих злочинів, немає. Йдеться про ст. 356 Кримінального кодексу України (КК України), де встановлено кримінальну відповідальність за самоправство, тобто самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника. По суті, цей злочин проявляється у протиправній реалізації своїх інтересів, хоча зміст згаданої статті на це не вказує. Та й взагалі, ознаки складу визначено досить розмито, що простежується у нормативному формулюванні суспільно небезпечного діяння та його наслідків. По-перше, діяння позначене як учинення взагалі будь-яких дій, що робить склад самоправства суміжним зі значною кількістю складів злочинів, передбачених КК України. По-друге, навіть критерії визначення суспільно небезпечних наслідків у виді значної шкоди для цілей цієї статті в законі відсутні. За такого стану справ на однакове застосування закону про кримінальну відповідальність і, зрештою,

на його дотримання в цій частині годі розраховувати.

Не сприяє вирішенню питання й наука кримінального права. Насамперед не визначено основні критерії, за якими цей злочин можливо відмежувати від інших. Незважаючи на те, що проблема не нова і виникла фактично одразу з набранням чинності КК України в 2001 р., сьогодні їй приділено надто мало уваги.

Применшення важливості цієї проблеми не є виправданим, оскільки вона виходить за межі однієї лише норми ст. 356 КК України та впливає на застосування і тлумачення інших положень Особливої частини КК України. Питанням протидії самоправству та кримінальної відповідальності за нього у своїх роботах приділяли увагу М.Г. Арманов, М.І. Бажанов, О.М. Бульба, В.М. Куц, А.Р. Маркевич, А.М. Соловйова, В.В. Сташис, М.І. Хавронюк, Ю.А. Чаплинська, А.О. Чернов, Н.М. Ярмиш та ін. На дисертаційному рівні, починаючи з 2001 р., проведено три дослідження, теми яких безпосередньо стосуються проблематики, пов'язаної з кримінально караним самоправством. Зрештою, питання розмежування самоправства з іншими злочинами піднімалися в численних науково-практичних коментарях КК України та навчальних посібниках. Проте вважаємо, що говорити про отримання єдиного критерію розмежування суміжних злочинів, а отже, і про виявлення раціональних шляхів розв'язання окресленої проблеми передчасно.

Метою цієї статті є надання позицій для формування єдиного підходу до розмежування самоправства як протиправного способу реалізації особою своїх інтересів з іншими умисними злочинами. Досягнення цієї мети вбачається найбільш доцільним через вирішення ще одного завдання, а саме виявлення критерію для такого розмежування (розмежувальної ознаки), що криється в ознаках складу самоправства або ж складів інших злочинів. Крім того, варто висвітлити власне бачення способів удосконалення законодавства, які б забезпечили однакове, безальтернативне застосування відповідних норм.

Самоправство в судовій практиці вирізняється переважно майновим характером посягань. Проте положення вказаної статті конкурують не тільки з нормами про злочини проти власності, а й із нормами про злочини інших категорій. Наприклад, проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, у сфері господарської діяльності та навіть проти безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту тощо. У зв'язку з цим перше, на чому слід акцентувати увагу, – це існування комплексної суперечності в наукових дослідженнях питань кримінально-правової кваліфікації самоправства. Воно вбачається в тому, що науковці по-різному підходять до вирішення питань конкуренції самоправства, з одного боку, зі злочинами проти власності, а з іншого – з низкою окремих суміжних злочинів, застосовуючи різні критерії розмежування.

Спочатку розглянемо питання конкуренції зі злочинами проти власності. Вчені радять звертати увагу на те, що самоправство – це реалізація (здійснення) особою дійсного або гаданого (уявного) права всупереч установленому законом порядку [1, с. 8; 2, с. 137; 3, с. 7; 4, с. 63–64; 5, с. 190–191; 6, с. 749]. Здавалося б, самоправство не має такої ознаки, яка б вказувала на здійснення певних прав. Принаймні,

в законі про неї не йдеться. Втім, значний вплив на тлумачення самоправства як у науці, так і на практиці, ймовірно, справляє традиційне визначення цього діяння, що збереглося у Кодексі України про адміністративні правопорушення, у ст. 186 якого самоуправство визначене як самовільне, всупереч встановленому законом порядку, здійснення свого дійсного або гаданого права, що не завдало істотної шкоди громадянам або державним чи громадським організаціям. Також ця ознака згадується в нормах кримінального законодавства зарубіжних країн, передусім пострадянських. Наприклад, ст. 352 КК Республіки Молдова називає цей злочин здійсненням свого дійсного чи уявного права з порушенням встановленого порядку [7].

Однак слід визначитися, яка саме ознака складу самоправства характеризує його як реалізацію дійсного чи гаданого права всупереч установленому законом порядку. Очевидно, «дійсність» і «гаданість» права пов'язані з усвідомленням цього права винною особою, психічним ставленням до нього. Це дає підстави відносити такі характеристики до однієї з ознак суб'єктивної сторони складу злочину, на жодну з яких, як на обов'язкову, у ст. 356 КК України законодавець, до речі, не вказує. Тим не менш, у науковій літературі рекомендується брати до уваги інформацію про наявність у особи прав на певні дії чи певне майно, що загалом є правильним підходом. Водночас існування усвідомлення такого права вчені пов'язують не із суб'єктивною стороною, а із такою об'єктивною ознакою діяння, як самовільність. Наприклад, Л.В. Дорош, коментуючи цю норму, зазначає: «Самовільне вчинення будь-яких дій має місце тоді, коли винний реалізує своє дійсне або уявне право незаконними методами» [6, с. 749]. Однак це лише один із варіантів тлумачення самовільності, до якого відсилають згадані положення Кодексу України про адміністративні правопорушення та традиційні уявлення зару-

біжних законодавців про цей злочин. В інших статтях КК України, скажімо, у ст. 188-1 (Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання) самовільність вже не може бути охарактеризована так само, як це робиться щодо самоправства, зі згадкою про дійсне чи гадане право особи, оскільки будь-якого права на предмет цього злочину винний не має.

Вважаємо, що при тлумаченні самоправства слід брати до уваги не фактичну наявність права, а ставлення винного до такого права як до свого, що якраз і лежить у площині ознак суб'єктивної сторони складу злочину. О.І. Бойцов теж звертає увагу на те, що неможливість спірного майна бути предметом викрадення (а отже, можливість бути предметом самоправства) визначається не тільки наявністю на боці особи, яка заволоділа майном, дійсного або гаданого права на це майно, а і ставленням до нього [8, с. 210].

Слід лише визначитися, до якої з ознак суб'єктивної сторони складу злочину слід віднести таке юридично значуще ставлення особи до своїх прав, а саме до мотиву чи до мети. Ці дві ознаки, як зазначається в літературі, «допомагають відповісти на питання, чому і для чого вчинено діяння» [9, с. 185]. А.В. Савченко конкретизує, що мотив дає відповідь на питання «чому вчиняється злочин?», а мета – «заради чого він вчиняється» [10, с. 25]. При вчиненні самоправства відбувається усвідомлення особою певного права як такого, що існує і повинне бути реалізованим поза встановленим законом порядком. Мотиви зазвичай є суспільно нейтральними. Наприклад, особа може бути мотивована на злочин порушенням своїх законних прав, які слід відновити шляхом самоправства.

З наведеного випливає, що при тлумаченні самоправства та розмежуванні його складу із суміжними складами злочинів проти власності у наукових джерелах слід мати на увазі саме мету цього злочину, заради досягнення якої

він вчиняється. Це мета реалізації дійсного чи гаданого права.

Тепер розглянемо ситуацію з іншими злочинами, об'єктивні ознаки яких є схожими із самовільною реалізацією прав, оскільки процес кримінально правової кваліфікації самоправства, навіть якщо воно має майновий характер, може потребувати розмежування не лише зі злочинами проти власності.

Склади деяких злочинів, пов'язаних, так само як і злочини проти власності, з порушенням майнових прав, мають певні особливості порівняно з ними. Наприклад, їх предметом є житло чи транспортний засіб (ст. 162, 289 КК України). Відповідно до загального правила при конкуренції цих норм зі ст. 356 КК України перевагу рекомендується надавати тим, що є нібито спеціальними щодо норми про самоправство. Наукове тлумачення свідчить, що спеціальний характер зазначених норм визначається ознаками зовнішньої сторони діяння. Саме ці ознаки в такому разі рекомендуються як розмежувальні (предмет, ознаки об'єктивної сторони). Щоправда, за цього підходу ігнорується те, як особа ставиться до вчинюваних нею дій, тобто чи реалізує вона будь-яке своє право щодо такого майна, чи завідомо не має до нього жодного відношення.

Р.Л. Максимович наголошує, що, коли тимчасове запозичення транспортного засобу здійснюється «самовільно, при оспорюваності правомірності цих дій із боку інших громадян чи юридичних осіб і заподіюється значна шкода правоохоронюваним інтересам, то це підлягає кваліфікації за ст. 356 КК України» [11, с. 84–85]. У відповідь на це можна справедливо зауважити, що будь-який інший злочин, у т. ч. заволодіння транспортним засобом, може бути самовільним, оспорюватися і завдавати значної шкоди інтересам. Отже, об'єктивні ознаки, вказані автором, жодним чином не показують різниці між самоправством і цим злочином.

В.А. Клименко, як і більшість учених, які досліджували цю проблема-

тику, під «самовільним учиненням будь-яких дій» теж розуміє реалізацію винним свого дійсного або гаданого права всупереч встановленому законом порядку. Водночас автор зазначає: «Якщо самоправні дії є способом вчинення іншого, більш тяжкого злочину, то при кваліфікації скоєного застосовується правило конкуренції загальної та спеціальної норм. Наприклад, самовільне, без нагальної потреби незаконне заволодіння транспортним засобом, скажімо, з метою покататися, – за ст. 289, порушення недоторканності житла – за ст. 162» [12, с. 561]. Тобто, зважаючи на спосіб учинення злочину, вчений надає пріоритет спеціальним, на його думку, щодо самоправства нормам, враховуючи також тяжкість злочину.

Погоджуючись із автором із приводу твердження щодо ст. 289 КК України, на решту його тез слід зауважити таке. По-перше, стосовно ст. 162 КК України варто теж враховувати мету діяння. Можливі ситуації, коли порушення недоторканності житла пов'язане з реалізацією права на це житло, і тоді воно може кваліфікуватися як самоправство. По-друге, вирішення питання кваліфікації з акцентом на тяжкість злочину є недопустимим. За такого розсуду виходить, що коли при конкуренції із самоправством норма передбачає більш тяжкий злочин, то вона і має застосовуватися. Однак це твердження видається надто категоричним. Самоправство є злочином невеликої тяжкості, і в такому разі ст. 356 КК України взагалі не повинна застосовуватися у разі конкуренції з іншими нормами. Навіть ч. 1 ст. 185 КК України передбачає злочин середньої тяжкості, хоча у багатьох випадках конкуренції суди вирішують питання саме на користь ст. 356 КК України.

Є підстави вважати, що всі ці рекомендації не сприяють дотриманню принципу справедливості у кримінальному праві, оскільки відповідальність за нормами, що мають бути застосовані відповідно до них, є більш суворого,

аніж за фактично вчинене самоправство (злочин невеликої тяжкості). З іншого боку, не можна ігнорувати той факт, що таке тлумачення закону юристами формально не суперечить букві закону про кримінальну відповідальність, оскільки кваліфікація діяння при конкуренції відбувається за тими нормами, де ознаки злочинів є більш конкретизованими і прямо вказаними в них. Зі змісту ст. 356 КК України таких ознак не вбачається.

Таким чином, подолання конкуренції розглянутих норм, на відміну від злочинів проти власності, науковці майже не розглядають крізь призму ознак суб'єктивної сторони самоправства. До причин такої ситуації можна віднести те, що законодавець у ст. 356 КК України невиправдано оминув увагою ці ознаки, а тому авторам наукових праць зручніше надавати перевагу тій нормі, в якій прямо вказано на ту чи іншу розмежувальну ознаку складу злочину.

Однак не можна говорити, що вчені взагалі не звертають увагу на мету вчинення суспільно небезпечного діяння у дослідженні питання розмежування самоправства з рештою злочинів. В іншому реченні цитованої праці Р.Л. Максимович зазначає, що «тимчасове запозичення транспортного засобу може кваліфікуватися за ст. 289 КК України, оскільки передбачений у ній склад злочину може бути вчинений із будь-якою метою (з наміром не повертати транспортний засіб власникові чи законному володільцю або ж із наміром використати його для поїздки у певний пункт, а потім повернути власникові чи законному користувачу)» [11, с. 84]. Дійсно, якщо обирати лише з-поміж цих двох цілей (повертати і не повертати транспортний засіб), то жодна з них не впливає на кваліфікацію діяння як незаконного заволодіння транспортним засобом. Однак якщо брати до уваги інші різноманітні цілі такого діяння, наприклад, коли особа самовільно реалізує дійсне право на транспортний засіб, що опинився в чужому володінні, то слід не

погодитися з автором у тому, що злочин, передбачений ст. 289 КК України, може вчинятися з будь-якою метою.

Пропонований науковцями спосіб подолання конкуренції кримінально-правових норм зі ст. 356 КК України, втім, не позначається на практиці, де ситуація абсолютно протилежна. Як не дивно, аналіз судових рішень першої та апеляційної інстанцій засвідчив, що помилки, пов'язані з неврахуванням мети як ознаки суб'єктивної сторони самоправства, трапляються саме тоді, коли існує конкуренція з нормами про злочини проти власності. Наприклад, вироком Приморського районного суду Запорізької області від 14 березня 2017 р. було засуджено Д. за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України (крадіжка, вчинена повторно). Цей вирок було оскаржено обвинуваченим Д. та його захисником із тих підстав, що в його діях відсутня ознака таємності, а також склад злочину загалом. Апеляційний суд Запорізької області у своїй ухвалі від 14 листопада 2017 р. частково задовольнив скарги, посилаючись на те, що суд першої інстанції не взяв до уваги деякі показання потерпілої та свідка. Так, за обставинами справи Д. розібрав гараж і забрав металевий бак саме на підставі прохання своєї співмешканки Ш., яка доводиться донькою потерпілій Ч. Суд апеляційної інстанції наголосив, що такі обставини мають істотне значення для вирішення справи, оскільки впливають на суб'єктивну сторону інкримінованого Д. злочину, його відокремлення від ознак такого злочину, як самоправство. Як наслідок, вирок було скасовано та призначено новий розгляд провадження в суді першої інстанції [13]. Як бачимо, винний не керувався корисливими мотивами, а вважав, що має відповідне право, на що й було вказано апеляційним судом, який, до того ж, зробив акцент на суб'єктивній стороні злочину для розмежування із самоправством.

Що стосується розмежування самоправства з діяннями, не пов'яза-

ними з розкраданням, то тут судова практика сформувала спосіб кваліфікації, який ґрунтується саме на оцінці суб'єктивного ставлення особи до своїх дій. Принаймні, аналіз даних Єдиного державного реєстру досудових розслідувань не показав суттєвих порушень. Наприклад, відповідно до вироку Фастівського міськрайонного суду Київської області від 22 січня 2019 р. засуджено О., котрий продав свій автомобіль П. у розстрочку. Останній, не виплативши всієї суми за автомобіль, продав його Т., не повідомивши про незавершений правочин між ним та О. У свою чергу, Т. теж через деякий час вирішив продати цей автомобіль, про що розмістив оголошення в мережі Інтернет. Обвинувачений О., права якого було порушено фактом невиконання правочину з боку П., побачив це оголошення та звернувся до Т. із пропозицією купити автомобіль. Зустрівшись із ним 25 лютого 2018 р., О., удаючи з себе покупця, сів за кермо та поїхав, заволодівши автомобілем. Суд кваліфікував його дії саме як самоправство [14]. Хоча з об'єктивної сторони ці дії відповідають ознакам незаконного заволоння транспортним засобом, але при оцінці того, з якою метою діяв винний, виявляється, що вони містять всі ознаки складу самоправства.

Таким чином, можна говорити, що практика потребує нових теоретичних роз'яснень із приводу застосування ст. 356 КК України. Зважаючи на стан правозастосування, передусім це стосується подолання конкуренції зі злочинами проти власності. Теоретичні рекомендації теж потребують уточнення в частині розмежування зі злочинами інших категорій.

У питаннях конкуренції самоправства зі злочинами проти власності правозастосувачі мають звертати увагу на два критерії розмежування. Це мета як ознака суб'єктивної сторони злочину, а також цивільно-правовий статус певного майна як предмета злочину.

Для кваліфікації діяння як самоправства мета має полягати у реалізації осо-

бою певних прав, причому не обов'язково своїх, а й прав інших осіб. Якщо встановити наявність відповідної мети з якихось причин не вбачається за можливе або ж є сумніви щодо неї, слід звернути увагу на фактичну належність майна чи на існування спорів щодо нього між винним і потерпілим. Чуже для винного майно, до якого він завідомо не має жодного відношення, не може бути предметом самоправства, а тому в такому разі матиме місце злочин проти власності. Якщо на спірне майно накладене обмеження, може мати місце злочин, передбачений ст. 388 КК України (Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації).

Названі критерії поширюються на всі злочини проти власності, що теоретично можуть складати конкуренцію самоправству, починаючи з крадіжки та закінчуючи самовільним зайняттям земельної ділянки та самовільним будівництвом. Спосіб учинення останнього, щоправда, може нагадувати самоправство, за якого особа реалізує дійсне чи уявне право на землю. Тим більше, такі випадки іноді реєструються. Пересвідчитися у цьому можна, проаналізувавши дані Єдиного державного реєстру судових рішень. У 23 зі 100 розглянутих вироків дії обвинувачених у самоправстві були пов'язані із земельними ділянками або майном, що на них знаходилося (5 із них – виправдальні). Наприклад, це переорання чужої земельної ділянки, зібрання врожаю, знищення об'єктів будівництва, обмеження доступу до земельної ділянки тощо.

Ні в диспозиції ст. 197-1 КК України, ні у ст. 356 КК України не вказано на будь-які цілі й мотиви діяння, що перешкоджає розмежуванню за цими ознаками. Однак звернімо увагу, що, наприклад, у ст. 185 КК України (крадіжка) теж не вказано на корисливі мотиви. Водночас ніщо не заважає науковцям і практикам вважати крадіжку злочином із корисливими мотивами.

Це, так би мовити, впливає із суті правопорушення. У такому разі наука керується загальноновизнаним правилом, згідно з яким ознаки складів злочинів можуть не лише бути прямо передбаченими кримінально-правовою нормою, але й «однозначно впливати із її змісту» [15, с. 52].

Раніше, до внесення ст. 197-1 до КК України в 2007 р., відповідні дії кваліфікувалися за ст. 356 КК України, що можна було відносити до прогалин цього Кодексу, оскільки далеко завжди самовільне захоплення земельної ділянки та самовільне будівництво вчинялися для реалізації своїх дійсних чи гаданих прав, а тому не відповідали суті самоправства і потребували окремої кваліфікації. Хоча з причин неконкретизованості самоправства в законі у літературі висловлюються думки, що самоправство включає в себе й інші, не пов'язані з реалізацією дійсного чи гаданого права, дії. Як приклад більш конкретизованої норми наводиться ст. 186 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [16, с. 65]. Дійсно, на відміну від ст. 356 КК України, у ст. 186 КУпАП (самоуправство) вказується на дійсне чи уявне право. Проте вбачається, що, незважаючи на допущені свого часу недоліки криміналізації самоправства, не можна поширювати дію ст. 356 КК України також на випадки, коли винний добросовісно не вважає певне право або майно своїм. Інакше, враховуючи розмитий зміст диспозиції цієї норми, вона буде позбавлена різниці зі всіма іншими нормами про умисні злочини. У разі ж зі ст. 197-1 КК України ніщо не заважає визнати саме мету самоправства розмежувальною ознакою.

Що стосується розмежування самоправства зі злочинами інших категорій, то насамперед слід визначити коло цих суміжних злочинів, котрі іноді називають спеціальними щодо самоправства. До таких можна віднести вже згадані злочини, предметом яких є певне рухоме та неру-

хоме майно (ст. 162, 289 КК України). Крім того, складати конкуренцію ст. 356 КК України за об'єктивними ознаками відповідних злочинів можуть ст. 146, 206, 206-2, 388 КК України. Є підстави вважати, що для розмежування самоправства з цими злочинами достатньо одного критерію, яким може виступати мета злочину. Точніше, вказані злочини можуть учинятися з будь-якою метою, на відміну від самоправства, мету якого слід вважати обов'язковою ознакою складу, що відрізняє його від інших злочинів. З огляду на це склад самоправства треба вважати спеціальним щодо складів інших названих злочинів. У межах цієї роботи раціональним буде розглянути спосіб такої кваліфікації на основі спеціальної мети на прикладі лише кількох злочинів, не звертаючись окремо до кожного з названих.

Так, розглядаючи злочин, передбачений ст. 162 КК України (порушення недоторканності житла), можна бачити, що карані за цією статтею дії за певних обставин можуть набувати самовільного характеру, тобто вчинятися для реалізації свого дійсного або гаданого права поза встановленим порядком, а отже, і кваліфікуватися як самоправство. Однак лише за умови, якщо винний має відповідну мету. Щоправда, може виникнути питання відсутності значної шкоди, що є обов'язковою ознакою самоправства, якщо жодних збитків порушення недоторканності житла не спричинило. За такою логікою незаконне проникнення до житла з метою реалізації своїх прав буде все одно кваліфікуватися за ст. 162 КК України. Це неправильно, оскільки варто пам'ятати, що наслідки самоправства за КК України мають оцінний характер і можуть включати в себе не лише майнову, а й немайнову шкоду, наприклад, у виді обмеження прав громадян. Порушення недоторканності житла є водночас і порушенням конституційного права людини, а отже, такий наслідок варто визнавати обмеженням прав, тобто значною шкодою,

про яку йдеться в нормі про самоправство, на що вже звертали увагу окремі вчені [17, с. 728]. Завідомо необґрунтовані претензії винного на житло мають виключати склад самоправства.

Із приводу ознак суб'єктивної сторони складу порушення недоторканності житла існують різні думки. І.О. Зінченко вважає, що з'ясування мотивів дозволяє відмежувати злочин, передбачений ст. 162 КК України від самоправства. У свою чергу, І.І. Присяжнюк не погоджується із пропозиціями вчених про розмежування злочинів, передбачених ст. 356 та 162 КК України на основі мотиву. В обґрунтування автор також наводить аргументи В.О. Навроцького щодо того, що слугувати розмежуванню можуть лише конститутивні ознаки злочинів [18, с. 224]. Мотив не є конститутивною ознакою в складах обох злочинів, а тому слід погодитися, що він не впливає на кваліфікацію. Водночас мета теж не визнається такою ознакою на науковому рівні, але численні приклади з судової практики вказують, що вона впливає зі змісту ст. 356 КК України і враховується при кваліфікації. За своєю сутністю самоправство є реалізацією своїх прав у протиправний спосіб. Самоправні дії можуть відтворювати ознаки об'єктивної сторони, у т. ч. такого злочину, як порушення недоторканності житла. Якщо ж звернутися до ознак суб'єктивної сторони, то і в цьому разі конкуренцію належить вирішувати на користь самоправства, якщо є відповідна мета злочинного посягання, характерна для останнього. У решті випадків кваліфікація за ст. 356 КК України виключається.

Кілька слів треба також сказати про ст. 355 КК України (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань), до порівняння якої з нормою про самоправство часто звертаються вчені, вивчаючи питання кваліфікації цього діяння [19; 20, с. 186–187; 21, с. 15]. Мета вчинення цих двох злочинів, тобто реалізація певних прав та інтересів, фактично збігається. Водночас у ч. 1 цієї статті

відсутня вказівка на наслідки, що знімає питання конкуренції зі ст. 356. Стосовно ч. 2 і 3 ст. 355 КК України, які передбачають суспільно небезпечні наслідки, то тут дійсно може виникати конкуренція зі ст. 356, оскільки ні за метою, ні за наслідками жоден склад не виділяється. Проте звернімо увагу на діяння у складі примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, яке робить ці норми спеціальними щодо ст. 356 КК України, а отже, такими, які підлягають застосуванню. Тобто загалом ст. 355 КК України є спеціальною щодо ст. 356 КК України.

Підсумовуючи зазначене, слід наголосити, що основним критерієм для розмежування самоправства із суміжними злочинами слід вважати мету, яка полягає в реалізації особою свого дійсного чи гаданого права. Поєднання такої мети із протиправними посяганнями фактично означатиме намагання відновити чи захистити своє право, яке може бути як таким, що реально існує, так і уявним (гаданим). Якщо ж право завідомо для особи їй не належить, має місце склад іншого злочину. Закріплення цієї мети в тексті ст. 356 КК України посприяло уникненню помилок на практиці та подоланню конкуренції із суміжними злочинами. Також належить визнати, що стосовно більшості з конкуруючих норм ця стаття є спеціальною за ознакою мети, яка впливає з її змісту. Виняток становить лише ст. 355 КК України, яка є спеціальною вже до ст. 356 КК України.

У статті розглянуто питання кримінально-правової кваліфікації протиправної реалізації особою своїх прав, яка здійснюється, зокрема, за ст. 356 Кримінального кодексу України (самоправство). Важливим у процесі кваліфікації цього діяння є подолання конкуренції норм. Виявлено, що на практиці можуть поставати питання конкуренції цієї статті як із нормами про злочини проти власності, що трапляється досить часто, так і з нормами про

злочини інших категорій, визначено їх коло. З урахуванням того, що згадана стаття чітко не конкретизує ознаки складу цього злочину, запропоновано керуватися тими ознаками, що впливають зі змісту цієї норми. Так, у теорії кримінального права самоправство пов'язують із протиправною реалізацією саме дійсних або гаданих (уявних) прав особи. З'ясовано, що до уваги слід брати не фактичну наявність таких прав, а саме факт усвідомлення особою їх наявності. Це дозволяє визначитися, що суспільно небезпечні дії у складі самоправства дій неможливі без відповідного суб'єктивного ставлення до вчинюваного діяння та до бажаних наслідків у виді значної шкоди інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника. Встановлено, що важливою ознакою суб'єктивної сторони самоправства, яка слугує правильній кримінально-правовій кваліфікації та подолання конкуренції, є мета. Вона виражається у реалізації свого дійсного або гаданого права у спосіб, що суперечить закону. Відсутність у чинному Кримінальному кодексі України чіткої нормативної визначеності щодо ознак самоправства позначається і на практиці. Переважно помилкова кваліфікація трапляється у випадках, коли самовільні дії мають майновий характер і за своїми об'єктивними ознаками нагадують корисливі злочини проти власності, що є більш поширеними в Україні, аніж самоправство. Відповідно, вони кваліфікуються за нормами розділу VI Кримінального кодексу України. Аналіз наукової літератури дав змогу пересвідчитися, що рекомендації з приводу кваліфікації цього діяння теж не завжди правильні. Ігнорування ознак суб'єктивної сторони складу самоправства разом із недоліками кримінального законодавства призводить до хибного висновку про загальний характер ст. 356 щодо

інших конкуруючих норм. Встановлено, що це твердження справедливе лише щодо ст. 355 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: самоправство, кваліфікація, конкуренція норм, право, інтерес.

Pylypenko I. Criminal-legal qualification of the illegal realization of own interests

The article deals with the issue of the criminal legal qualification of the unlawful realization by a person of his rights, which is exercised, in particular, under Art. 356 of the Criminal Code of Ukraine (Arbitrariness). Overcoming the competition of norms is important in the process of qualifying this action. It is revealed that in practice the issues of competition of this article can be raised both with the articles on crimes against property, which happens quite often, and with the articles on crimes of other categories. Their circle is defined in this work. Given that the said article does not clearly specify the features of the crime, it is proposed to be guided by those features that follow from the content of this legislative rule. For example, in the theory of criminal law, arbitrariness is associated with the unlawful realization of the actual or supposed (imaginary) rights of a person. It has been found that it is not the existence of such rights that should be taken into account, but the fact that the person is aware of this rights. This makes it possible to determine that such socially dangerous activity as arbitrariness is impossible without proper subjective treatment of the actions and desirable consequences in the form of significant harm to the interests of the citizen, the state or the public or the interests of the owner. It is established that an important feature of the subjective side of arbitrariness, which serves the correct criminal qualification and overcoming competition, is the purpose. It expresses itself in the exercise of one's right or

right in a manner contrary to law. The lack of a clear normative definition in the current Criminal Code of Ukraine on the signs of arbitrariness is also reflected in practice. Preferably, mistakes in qualification are made when arbitrariness is property-like and, by their objective features, resemble property crimes that are more common in Ukraine than arbitrariness. Accordingly, they qualify under the provisions of Section VI of the Criminal Code of Ukraine. The analysis of the scientific literature has confirmed that the recommendations for the qualification of this action are not always correct. Ignoring the features of the subjective side of arbitrariness, together with the shortcomings of the criminal law leads to a false conclusion about the general nature of Art. 356 relative to other competing articles. It is established that this statement is true only with respect to Art. 355 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: arbitrariness, qualification, competition of norms, law, interest.

Література

1. Анненков А., Дадонов С., Скорилкина Н. Ограничение самоуправства от вымогательства. Законность. 2001. № 2. С. 8–9.
2. Возьний В.І. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони самоуправства (ст. 356 Кримінального кодексу України). Юридичний вісник. 2013. Вип. 2 (27). С. 136–139.
3. Витман Е.В. Самоуправство: проблемы квалификации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2006. 29 с.
4. Клементьева Е.В. Проблемы разграничения вымогательства и самоуправства по российскому уголовному законодательству. Вестник Челябинского государственного университета. 2010. № 9 (190). Право. Вып. 23. С. 63–66.
5. Чернов А.О. Самоправство: кримінально-правова кваліфікація та відповідальність : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 245 с.
6. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.

7. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 г. № 985-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04 апреля 2014 г.). URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923 (дата звернення: 25.02.2020).

8. Бойцов А.И. Преступления против собственности. Санкт-Петербург : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. 775 с.

9. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ, 2014. 944 с.

10. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с.

11. Максимович Р.Л. Кваліфікація тимчасового заповичення майна. Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини : наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 січ. 2016 р.). Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 83–85.

12. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.І. Мельник та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ : Атіка, 2009. 744 с.

13. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 14 листопада 2017 р. Провадження № 326/1652/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70302991> (дата звернення: 04.12.2019).

14. Вирок Фастівського міськрайонного суду Київської області від 22 січня 2019 р. Справа № 381/2689/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79330186> (дата звернення: 27.11.2019).

15. Панов М.І. Загальні засади кваліфікації злочинів: лекція. Харків : Право, 2016. 104 с.

16. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2012. 400 с.

17. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. Н. Ф. Кузнецовой. Москва : Зерцало, 1998. 878 с.

18. Присяжнюк І.І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи в Україні : монографія / за наук. ред. З.А. Тростюк. Київ : Нац. академія прокуратури України; Кіровоград : МПП «Антураж А», 2011. 290 с.

19. Арманов М.Г. Співвідношення складів злочинів самоправства та примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 ч. (м. Львів, 13–15 квіт. 2007 р.). Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2007. Ч. 2. С. 9–12.

20. Газдайка-Василишин І.Б. Кримінально-правова характеристика примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2014. Вип. 35. С. 184–199.

21. Соловійова А.М. Кримінально-правова характеристика примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2005. 18 с.

